

Η ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΩΣ ΚΑΤΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΣΤΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Αθανάσιος Χύμης,
ΚΕΠΕ, achymis@kepe.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αναδεικνύει την σημασία της καλής λειτουργίας των θεσμών ως ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη. Η καλή ποιότητα των θεσμών σε μία χώρα βοηθά, μεταξύ άλλων, την Τοπική Αυτοδιοίκηση να εκδηλώσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και να συμβάλει στην ανάπτυξη της περιφέρειας. Όμως, είναι πολύ σημαντικό να γίνει επίσης κατανοητό ότι και η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να επιδράσει και να βελτιώσει αρκετούς από τους θεσμούς σε μία χώρα, πράγμα που αποτελεί σημαντικό χρέος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ιδιαίτερα στην παρούσα συγκυρία. Θεωρητικά, η έννοια Θεσμοί περιλαμβάνει, ακλουθώντας τον ορισμό του Douglass North (Βραβείο Νόμπελ στην Οικονομική Επιστήμη το 1993), τους γραπτούς και άγραφους, επίσημους και ανεπίσημους νόμους, κανόνες και συνθήκες που διέπουν τις ανθρώπινες (κοινωνικοοικονομικές) δράσεις. Πρακτικά (και προς χάριν εμπειρικών μετρήσεων) η εργασία βασίζεται σε ευρέως διαδεδομένους λειτουργικούς ορισμούς που χρησιμοποιούν διεθνείς οργανισμοί όπως το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, ο ΟΟΣΑ, η Παγκόσμιος Τράπεζα, κλπ.

Λέξεις κλειδιά: Θεσμοί, Ανταγωνιστικότητα, Οικονομική Ελευθερία, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Περιφερειακή Ανάπτυξη

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT INSTITUTIONS AND REGIONAL DEVELOPMENT

Athanasios Chymis, KEPE

ABSTRACT

The present study demonstrates the importance of institutions in economic development. High quality institutions are a necessary and, perhaps, sufficient condition for growth. Local governments can rely upon high quality institutions in order to promote and facilitate regional development. Moreover, local governments should look for opportunities to positively affect some of the key institutions, thus paving the way to regional economic development. At a conceptual level, the study follows Douglass North's definition of institutions. At an empirical level, a variety of definitions by international organizations such as the World Economic Forum, the World Bank and the OECD is used as a means to operationalize and measure several institutions that critically affect regional development. Such institutions include

bureaucracy and the burden of regulations, the legal system (degree of independence as well as its effective operation), tax system and tax authorities, property rights protection, transparency in policy making, etc. It is important to note that local governments could make a difference by adopting a bottom-up approach which allows for more effective information flow between citizens and top management

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάπτυξη είναι μία έννοια που πάντα απασχολούσε και απασχολεί όχι μόνον τους οικονομολόγους αλλά όλους τους φορείς μιας κοινωνίας. Τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται ιδιαίτερος λόγος για βιώσιμη, αιεφόρο ανάπτυξη, ανάπτυξη δηλαδή που δεν υπονομεύει τις μελλοντικές γενιές (Ηνωμένα Έθνη, 1987). Ακόμα περισσότερο, τα τελευταία χρόνια, με την οικονομική κρίση οι δημόσιες συζητήσεις για το πώς θα έρθει η πολυπόθητη ανάπτυξη έχουν πολλαπλασιαστεί. Ένας από τους κρίσιμους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη είναι και οι θεσμοί (institutions). Αν και η σχετική βιβλιογραφία που διερευνά τον ρόλο των θεσμών στην οικονομική ανάπτυξη έχει αναπτυχθεί εδώ και δεκαετίες, στην Ελλάδα η συζήτηση για θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις –ικανή και αναγκαία συνθήκη για να οδηγηθούμε σε ανάπτυξη– ουσιαστικά ξεκίνησε όταν η χώρα εισήλθε στην τρέχουσα οικονομική κρίση.

Με την ευρεία έννοια της λέξεως, θεσμός αποτελεί και η τοπική αυτοδιοίκηση. Όμως, για να λειτουργήσει σωστά και, άρα, να συμβάλλει στην ανάπτυξη της περιφέρειας και συνολικά της εθνικής οικονομίας, χρειάζεται να υπάρχουν οι κατάλληλοι θεσμοί που περιγράφονται παρακάτω. Σκοπός της παρούσης εισηγήσεως είναι να καταδείξει την σημαντικότητα των θεσμών στην λειτουργία της οικονομίας και την ανάπτυξή της, περιγράφοντας και παρουσιάζοντας την σχέση των σημαντικότερων θεσμών με την αύξηση της ευημερίας. Επίσης, αναδεικνύεται η σχέση της καλής λειτουργίας των θεσμών με την υγιή και ισχυρή τοπική αυτοδιοίκηση χρησιμοποιώντας παραδείγματα από την βιβλιογραφία για το πώς η τοπική αυτοδιοίκηση όχι μόνο δύναται να επιλύσει αρκετά τοπικά προβλήματα, αλλά και μπορεί να γίνει μοχλός ανάπτυξης της περιφέρειας.

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΕΣΜΟΙ

Σύμφωνα με τον Douglass C. North (βραβείο Νόμπελ στις οικονομικές επιστήμες το 1993) ως θεσμοί ορίζονται οι επίσημοι και ανεπίσημοι κανόνες που διέπουν την ανθρώπινη κοινωνία (North, 1991). Η έννοια θεσμοί περιλαμβάνει το επίσημο νομικό πλαίσιο καθώς και τους ανεπίσημους-άγραφους νόμους, ήθη, έθιμα, ‘πιστεύω’, κοινωνικές συνθήκες/συμβάσεις και ιδεολογίες, που επιδρούν στην ανθρώπινη συμπεριφορά και διαμορφώνουν τα κίνητρά της.

Ένα λεπτό σημείο που χρήζει προσοχής, είναι η διάκριση μεταξύ θεσμών και οργανισμών (institutions-organizations). Πράγματι, συχνά υπάρχει σύγχυση μεταξύ

των δύο όρων. Οι θεσμοί αφορούν σε δομές και εργαλεία που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Αντίθετα, οργανισμός είναι μία ομάδα ανθρώπων. Η τοπική αυτοδιοίκηση –ανεφέρθη στην εισαγωγή ‘ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης’– ως ιδέα, ως δομή και εργαλείο πράγματι αποτελεί θεσμό. Όμως, η τοπική αυτοδιοίκηση είναι κατ’ ουσίαν η διοίκησή της, οι άνθρωποί της, οι ενεργοί πολίτες. Υπ’ αυτήν την έννοια αποτελεί οργανισμό ή, καλύτερα, ομάδα οργανισμών δεδομένου ότι ο γενικός όρος τοπική αυτοδιοίκηση εμπεριέχει πολλά επίπεδα τοπικής αυτοδιοίκησης όπως περιφέρειες, νομούς, δήμους, κοινότητες. Γι’ αυτόν τον λόγο ορθώς αναφέρονται ως οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ).

Παρεμπιπτόντως να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον ανωτέρω ορισμό, δείχνει να μην είναι ακριβής ο χαρακτηρισμός «Θεσμοί» όταν αναφερόμαστε στο γνωστό Κουαρτέτο (πρώην Τρόικα), δηλαδή, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Πρόκειται μάλλον για οργανισμούς, μιας και αποτελούνται-στελεχώνονται από ανθρώπους.

3. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΘΕΣΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο Oliver Williamson, (βραβείο Νόμπελ το 2009), ανέλυσε την επίδραση των θεσμών στην κοινωνία και οικονομία. Συγκεκριμένα, εξήγησε ότι οι μεν άγραφοι-ανεπίσημοι νόμοι, ήθη, έθιμα, ιδεολογίες, κλπ. αλλάζουν σε σχετικά μεγάλο βάθος χρόνου και επιδρούν έμμεσα στην ανάπτυξη, οι δε γραπτοί-επίσημοι νόμοι (σύνταγμα, νομικό πλαίσιο, ιδιοκτησιακά δικαιώματα, κλπ) αλλάζουν πολύ πιο γρήγορα και επιδρούν άμεσα στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας (Williamson, 2000).

Οι θεσμοί αποτελούν τον καταλυτικό παράγοντα για να καταστεί μία οικονομία ανταγωνιστική, διότι είναι οι θεσμοί πριν από τον φυσικό πλούτο, ή ακόμη και την γεωστρατηγική θέση, αυτοί οι οποίοι δημιουργούν τα κίνητρα για επενδύσεις, για δημιουργία επιχειρήσεων και για παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που, εν τέλει, μεταφράζονται σε θέσεις εργασίας, παραγωγή πλούτου και ευημερούσα κοινωνία (North 1990, 2005· Williamson 1985, 2000). Όπως αναφέρει η βιβλιογραφία, εάν ριζώσουμε μία ματιά στον πλανήτη θα δούμε κράτη χωρίς ιδιαίτερο φυσικό πλούτο ή αξιόλογη γεωστρατηγική θέση να απολαμβάνουν μεγαλύτερου οικονομικού πλούτου και κοινωνικής ευημερίας (π.χ. Ελβετία, Σουηδία, Φινλανδία, Ισραήλ, Νέα Ζηλανδία, κ.α.) από άλλα τα οποία έχουν σημαντικό φυσικό πλούτο ή γεωστρατηγική θέση (π.χ. Ρωσία, αρκετές χώρες της Αφρικής ή της Λατινικής Αμερικής κ.α.) (De Soto, 2000· Olson, 1982· Williamson, 2000).

Όπως, δηλαδή, σημειώνουν αρκετοί ερευνητές, αυτό που κάνει την διαφορά μεταξύ περισσότερο ανεπτυγμένων και λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών δεν είναι τόσο η τύχη που έχει μία χώρα να διαθέτει ή όχι φυσικό πλούτο ή/και σημαντική γεωπολιτική θέση, όσο η ποιότητα των θεσμών και του θεσμικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο

λειτουργεί η χώρα και που δεν αποτελεί θέμα τύχης αλλά καθαρής βούλησης των ιδίων των κρατών να θεσπίσουν και να εφαρμόσουν.

Αξίζει να αναφερθεί εδώ και θα αναλυθεί πιο κάτω, ιδιαίτερα σε σχέση με την τοπική αυτοδιοίκηση, ότι ένα καλό θεσμικό πλαίσιο το οποίο λειτουργεί εύρυθμα και αποτελεσματικά αυξάνει την οικονομική ελευθερία των πολιτών και των τοπικών κοινωνιών με αποτέλεσμα την δημιουργία επιχειρήσεων οι οποίες συνεπάγονται τη δημιουργία θέσεων εργασίας και παραγωγής πλούτου (Acemoglu et al., 2002· Acemoglu & Robinson, 2012· De Soto, 2000· Easterly & Levine, 1997· North, 1990, 2005· Olson, 1982· Rodrik et al., 2002· Sala-i-Martin & Subramanian, 2003· Williamson, 1985).

Το ερώτημα που ανακύπτει από τα παραπάνω είναι ποιοι είναι οι θεσμοί που χρειάζεται ένα κράτος ώστε να οδηγηθεί στην ευημερία. Προς απάντηση του ερωτήματος αυτού έχουν εργαστεί και εργάζονται όχι μόνο ερευνητές σε όλο τον κόσμο αλλά και διεθνείς οργανισμοί όπως, μεταξύ άλλων, το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum –WEF), η Παγκόσμια Τράπεζα (WB), ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ), η Διεθνής Διαφάνεια, κ.ά.

Το WEF κάθε χρόνο εκδίδει μία λεπτομερή έκθεση με τίτλο ‘Παγκόσμιος Δείκτης Ανταγωνιστικότητας’ (GCI) όπου μετρά τα επίπεδα ανταγωνιστικότητας των περισσότερων οικονομιών στον κόσμο. Αρκετές εκδόσεις της ετήσιας έκθεσης του WEF (συμπεριλαμβανομένης και της τελευταίας, GCI 2017-2018) τις προσυπογράφει ο διακεκριμένος οικονομολόγος Sala-i-Martin, ο οποίος στο εισαγωγικό σημείωμα της έκθεσης 2013-14 ορίζει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μιας χώρας ως εξής: «το σύνολο των θεσμών, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο παραγωγικότητας σε μία χώρα.» (WEF, 2013, σελ. 4). Διαπιστώνεται δηλαδή ότι η ανταγωνιστικότητα είναι άμεσα συνυφασμένη με το επίπεδο των θεσμών. Η έκθεση σημειώνει επίσης ότι η τελευταία οικονομική κρίση ανέδειξε πόσο σημαντικό είναι για την οικονομία ένα ισχυρό και δίκαιο θεσμικό περιβάλλον.

Όπως ανεφέρθη και προηγουμένως, οι θεσμοί συνδέονται και με την οικονομική ελευθερία αφού ένα καλό θεσμικό πλαίσιο αυξάνει τους βαθμούς ελευθερίας των πολιτών του. Όπως σημειώνει το WEF και ενδεχομένως σε αντίθεση με ό,τι ίσως θα νόμιζε κάποιος, ισχυρό και δίκαιο θεσμικό πλαίσιο δεν σημαίνει τον περιορισμό της οικονομικής ελευθερίας. Αντιθέτως, όπως θα αναδειχθεί πιο κάτω, οι δύο αυτές μεταβλητές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες.

Για να θεραπεύσουν τα κράτη την ελλιπή εφαρμογή του νόμου και το έλλειμμα στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης (χαμηλή ποιότητα θεσμών), πολλές φορές ψηφίζουν υπερβολικό αριθμό κανονισμών που μόνο χειροτερεύουν την κατάσταση. Αυξάνουν δηλαδή την πολυνομία και την γραφειοκρατία διώχνοντας ακόμα περισσότερο τους πιθανούς επενδυτές, εμπλέκοντας έτσι την οικονομία και την κοινωνία σε έναν φαύλο κύκλο μη τηρήσεως του νόμου που οδηγεί σε αύξηση ρυθμίσεων και κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομία, η οποία με την σειρά της τροφοδοτεί την

παραοικονομία, την διαφθορά και την περαιτέρω μη τήρηση του νόμου, με τελικό αποτέλεσμα την συνεχή υποβάθμιση της ανταγωνιστικότητας της χώρας.

Ας δούμε λοιπόν πως κατατάσσεται η χώρα μας ως προς την ποιότητα των θεσμών της σε σχέση με άλλες χώρες. Να σημειωθεί ότι η τελευταία έκθεση του WEF, η οποία δημοσιεύθηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2017 και χρησιμοποιείται εδώ, περιλαμβάνει 137 χώρες. Ο συνολικός δείκτης της Ανταγωνιστικότητας αποτελείται από 12 πυλώνες: Θεσμοί, Υποδομές, Μακροοικονομικό Περιβάλλον, Υγεία και Βασική Εκπαίδευση, Ανωτάτη Εκπαίδευση και Επιμόρφωση, Αποτελεσματικότητα Αγοράς Αγαθών, Αποτελεσματικότητα Αγοράς Εργασίας, Ανάπτυξη Χρηματοπιστωτικής Αγοράς, Τεχνολογική Ετοιμότητα, Μέγεθος Αγοράς, Επιχειρηματική Επιτήδευση και Καινοτομία. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο Πυλώνας ‘Θεσμοί’ είναι από τους πλέον σημαντικούς με αρκετά ισχυρή επίδραση στον συνολικό δείκτη της ανταγωνιστικότητας και κατά συνέπεια στην ανάπτυξη εκάστης οικονομίας.

Ο Πίνακας 1 συγκρίνει την Ελλάδα με έξι επιλεγμένες χώρες ως προς δέκα υποδείκτες του πυλώνα ‘Θεσμοί’ του WEF. Οι τρεις χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία και Ιρλανδία) πέρασαν παρόμοια οικονομική κρίση και την έχουν ήδη ξεπεράσει, οι δύο (Γερμανία και Ολλανδία) θεωρούνται από τις πλέον ανεπτυγμένες στην Ευρώπη, ενώ η Ιταλία αντιμετωπίζει παρόμοια προβλήματα με τα δικά μας και, αν και απέφυγε την οικονομική κρίση, βρίσκεται σε στάσιμη κατάσταση από πλευράς ανάπτυξης εδώ και αρκετά χρόνια. Οι επιλεγμένοι θεσμικοί δείκτες είναι οι σημαντικότεροι σύμφωνα με το WEF από ένα σύνολο 21 δεικτών που συνολικά αποτελούν τον πυλώνα ‘Θεσμοί’.

Πίνακας 1: Κατάταξη χωρών με βάση τους υποδείκτες του πύλωνα Θεσμών του Παγκοσμίου Δείκτη Ανταγωνιστικότητας GCI

Υποδείκτης / Χώρα	Ελλάς	Ιταλία	Ισπανία	Πορτογαλία	Ιρλανδία	Γερμανία	Ολλανδία
Βάρος κανονιστικού πλαισίου - κρατικών ρυθμίσεων	130*	134	113	104	26	7	19
Αποτελεσματικότητα δημοσίων δαπανών	132	126	74	72	49	6	13
Εκτροπή δημοσίων πόρων	79	78	96	46	15	21	6
Εμπιστοσύνη στους πολιτικούς	106	122	104	60	21	13	7
Αποδοτικότητα νομικού πλαισίου να επιλύει διαφορές	133	134	73	121	42	15	9
Αποδοτικότητα νομικού πλαισίου να βελτιώνεται	114	128	76	89	26	9	7
Διαφάνεια κυβερν. πολιτικών	122	126	57	77	17	18	5
Προστασία επενδυτών	41	40	31	67	13	51	66
Δικαιώματα ιδιοκτησίας	98	88	47	45	12	23	7
Ανεξαρτησία Δικαιοσύνης	71	65	58	35	7	24	5

Πηγή: WEF (2017).

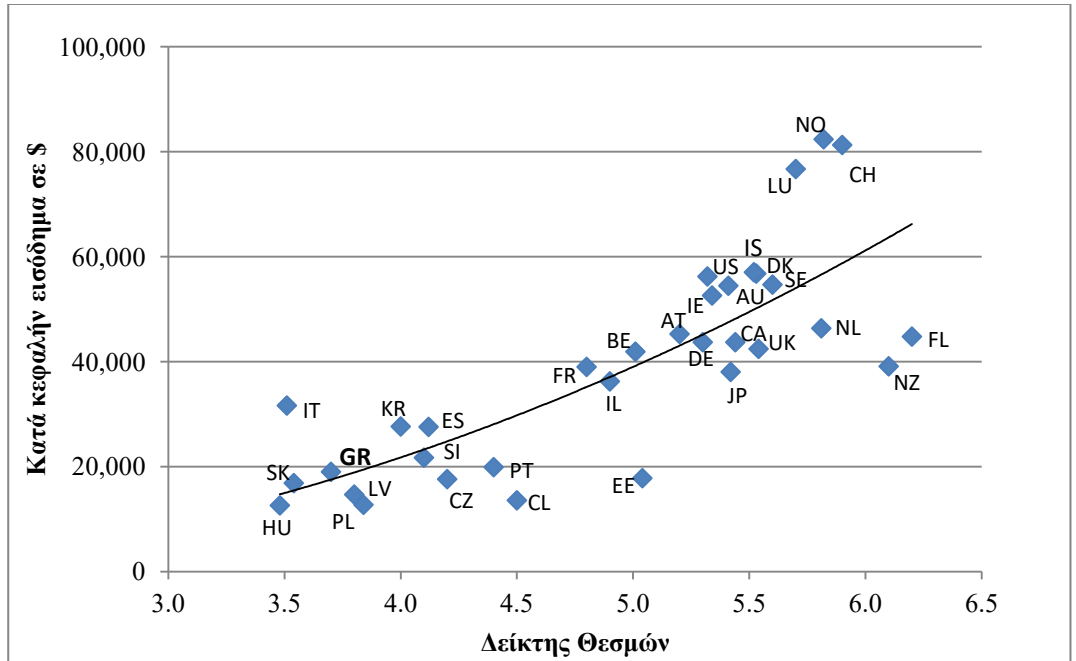
*Οι αριθμοί υποδεικνύουν την κατάταξη σε σύνολο 137 χωρών δηλαδή, όσο μικρότερος ο αριθμός, τόσο καλύτερη η κατάταξη.

Κάποιος θα μπορούσε απλώς διαβάζοντας τον ανωτέρω πίνακα και χωρίς περαιτέρω πληροφόρηση να καταλάβει γιατί π.χ. η Ιρλανδία ενώ είχε παρόμοια κρίση με της Ελλάδος κατάφερε πρώτη να βγει από το πρόγραμμα διάσωσης (μνημόνιο) ήδη από τον Δεκέμβριο του 2013. Παρομοίως, μπορεί κάποιος να διαπιστώσει γιατί π.χ. η Ολλανδία είναι μια από τις πλέον, οικονομικά και κοινωνικά, ευημερούσες χώρες της Ευρώπης.

Το ανωτέρω συμπέρασμα καθίσταται ακόμη πιο αντιληπτό από τα κάτωθι διαγράμματα. Το Διάγραμμα 1 απεικονίζει την σχέση μεταξύ θεσμών και μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος στις 33 υψηλού εισοδήματος χώρες του ΟΟΣΑ, μέλος των

οποίων είναι και η Ελλάδα, ενώ το Διάγραμμα 2 δείχνει την σχέση θεσμών και ανεργίας με στοιχεία που αφορούν στο έτος 2016 (έκδοση WEF, 2017). Τα στοιχεία για το κατά κεφαλήν εισόδημα έχουν ληφθεί από την έκδοση της εκθέσεως *Doing Business 2018* της Παγκοσμίου Τραπέζης (WB, 2017).

Διάγραμμα 1: Σχέση Θεσμών και μέσου κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος



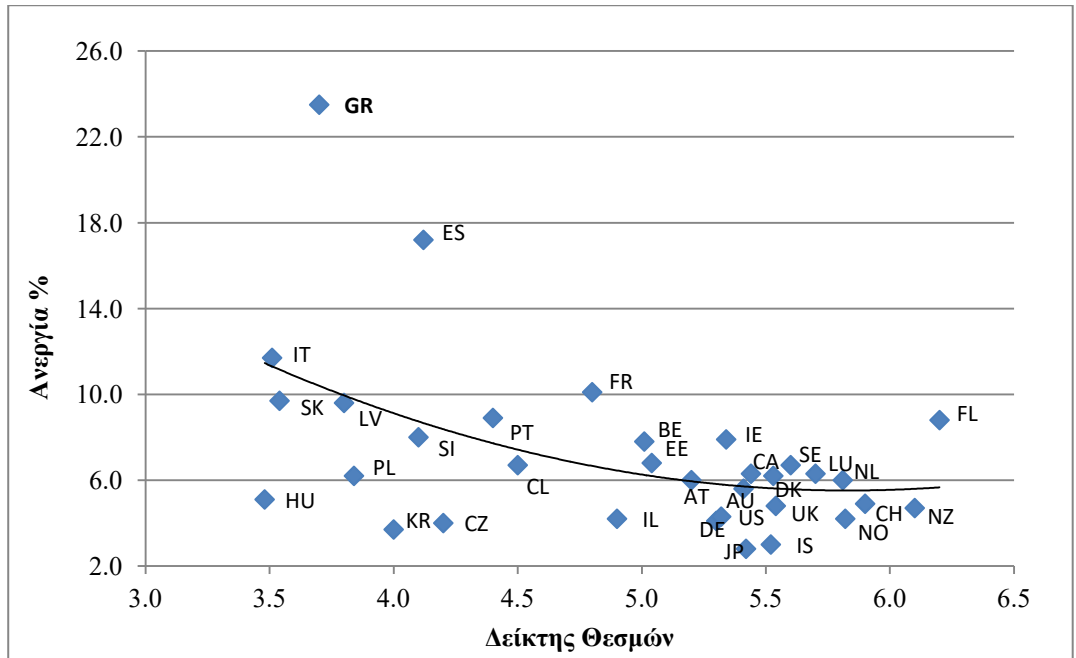
Πηγή: WEF (2017), WB (2017). Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

Οι 33 χώρες της κατηγορίας ‘OECD high income countries’ που απεικονίζονται στα διαγράμματα είναι οι εξής: Αυστραλία (AU), Αυστρία (AT), Βέλγιο (BE), Γαλλία (FR), Γερμανία (DE), Δανία (DK), Ελβετία (CH), Ελλάδα (GR), Εσθονία (EE), Ηνωμένο Βασίλειο (UK), ΗΠΑ (US), Ιαπωνία (JP), Ιρλανδία (IE), Ισλανδία (IS), Ισπανία (ES), Ισραήλ (IL), Ιταλία (IT), Καναδάς (CA), Λετονία (LV), Λουξεμβούργο (LU), Νέα Ζηλανδία (NZ), Νορβηγία (NO), Ν. Κορέα (KR) Ολλανδία (NL), Ουγγαρία (HU), Πολωνία (PL), Πορτογαλία (PT), Σλοβακία (SK), Σλοβενία (SI), Σουηδία (SE), Τσεχία (CZ), Φινλανδία (FL), και Χιλή (CL).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η χώρα μας, παρά την επώδυνη οικονομική κρίση και παρά την απώλεια του 28% του ΑΕΠ της σε σχέση με το 2008, παραμένει στην κατηγορία των 33 πλουσίων χωρών του ΟΟΣΑ, έχοντας απολέσει μόνο λίγες θέσεις. Συγκεκριμένα, ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα, το 2008 η χώρα μας ήταν 21^η (μεταξύ των 31 τότε κρατών), ενώ σήμερα (δεδομένα που αφορούν στο έτος 2016) είναι στην 26^η θέση σε σύνολο 33 χωρών. Οι χώρες που ξεπέρασαν την Ελλάδα στο διάστημα αυτό, όσον αφορά στο κατά κεφαλήν εισόδημα, είναι η Πορτογαλία, η

Σλοβενία, το Ισραήλ και η Κορέα. Οι δύο νέες χώρες που εντάχθηκαν στην ομάδα των κρατών του ΟΟΣΑ υψηλού εισοδήματος, δηλαδή η Ουγγαρία και η Λετονία, έχουν κατά κεφαλήν εισόδημα χαμηλότερο της Ελλάδος (Χύμης, 2017).

Διάγραμμα 2: Σχέση Θεσμών και Ανεργίας



Πηγή: WEF (2017), OECD (2017). Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

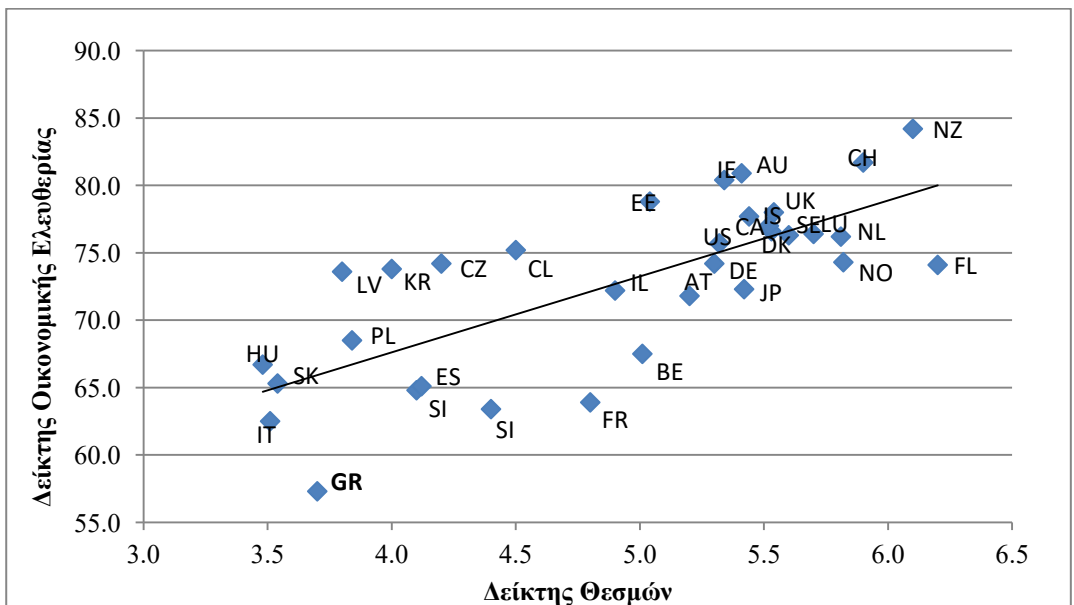
Από τα διαγράμματα γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι στη χώρα μας η χαμηλή ποιότητα θεσμών εμποδίζει την ανάπτυξη παραγωγικών επιχειρήσεων (ημεδαπής ή/και αλλοδαπής προελεύσεως) με άμεσο αποτέλεσμα την υψηλότερη ανεργία και το σχετικά χαμηλό μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα. Όπως αναφέρει η βιβλιογραφία και δείχνει η διεθνής πρακτική, εάν δεν υπάρχει το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που θα εξασφαλίζει ένα φιλικό επενδυτικό περιβάλλον και συγκεκριμένα αναφερόμαστε στους δείκτες (βλ. Πίνακα 1) βάρους ρυθμιστικού πλαισίου, προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, προστασίας των επενδύσεων και αποτελεσματικής λειτουργίας της δικαιοσύνης, οι επενδύσεις δυσχεραίνονται αρκετά (Acemoglu & Robinson, 2012· De Soto, 2000· Easterly & Levine, 1997· North, 1990, 2005· Olson, 1982· Sala-i-Martin & Subramanian, 2003· Williamson, 1985).

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Έχει ενδιαφέρον να διαπιστώσει κάποιος την σχέση μεταξύ θεσμών και οικονομικής ελευθερίας και πώς η τελευταία σχετίζεται με το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα. Όπως επισημαίνει η διεθνής βιβλιογραφία, ο υπερβολικός αριθμός κανονισμών και ρυθμίσεων, υπουργικών αποφάσεων και διατάξεων –η υπερβολική παρεμβατικότητα του κράτους, δηλαδή, της κεντρικής κυβέρνησης, στην οικονομία– το μόνο που πετυχαίνουν είναι να περιορίζουν τον συναγωνισμό μέσω του προστατευτισμού και της γραφειοκρατίας και, εν τέλει, του περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας, με άμεσο αποτέλεσμα την μη αποτελεσματική λειτουργία της όλης οικονομίας της χώρας (Boettke, 2010· Hayek, 1944· Hazlitt, 1946· Mises, 1949· Rothbard, 1962).

Σημειώνεται ότι ο συνήθης όρος ‘ανταγωνισμός’ είναι άστοχη μεταφορά στα ελληνικά του αγγλικού όρου ‘competition’. Ο πλέον ορθός και δόκιμος όρος είναι ‘συναγωνισμός’ (συν- αγωνίζομαι → (λατινικά) cum → (αγγλικά) com- petition). Ο όρος ‘συναγωνισμός’ εμπεριέχει την ευγενή άμιλλα, την δίκαιη, υγιή και υπό σαφούς θεσμικού πλαισίου λειτουργία της αγοράς, του νόμου δηλαδή προσφοράς και ζήτησης. Ο όρος ‘ανταγωνισμός’ που έχει επικρατήσει εδώ και δεκαετίες πιθανόν να ευθύνεται σε ένα βαθμό για την αρνητική χροιά που έχει αποκτήσει στην συνείδηση αρκετών πολιτών η λειτουργία της αγοράς, δικαιολογώντας έτσι, εν μέρει, την υπέρ το δέον παρέμβαση του κράτους στην οικονομία με τα γνωστά αρνητικά αποτελέσματα για τον συναγωνισμό, την ανταγωνιστικότητα και εν τέλει την ανάπτυξη της Ελλάδος (Χύμης, 2012).

Διάγραμμα 3: Σχέση Θεσμών και Οικονομικής Ελευθερίας

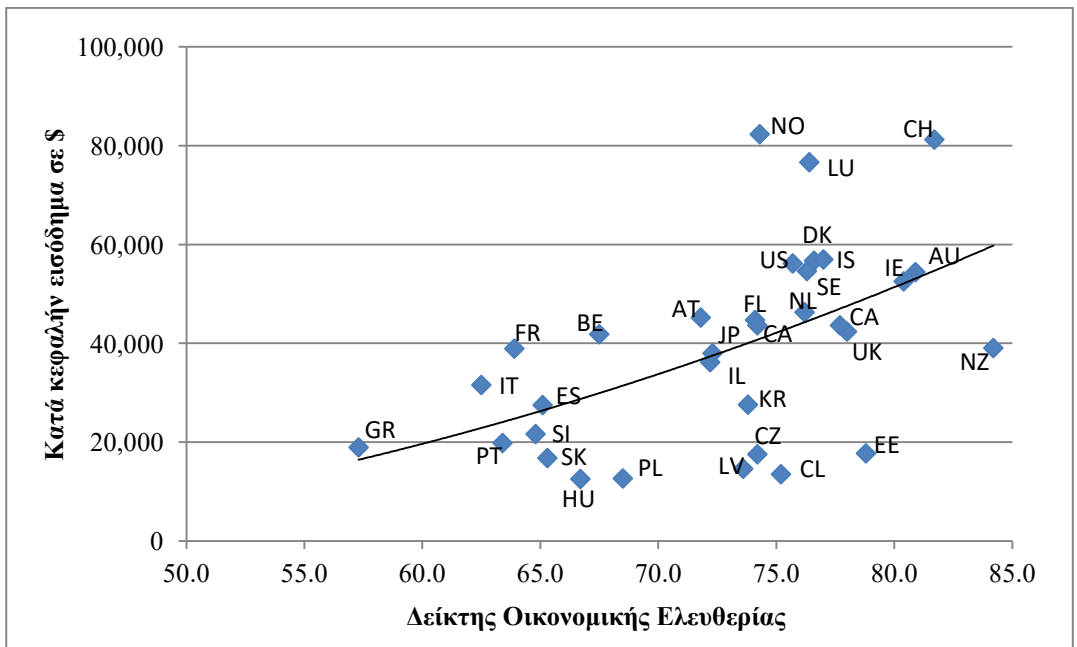


Πηγή: WEF (2017), Ινστιτούτο Heritage (2017). Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

Χρησιμοποιώντας τον δείκτη θεσμών του WEF και σχετίζοντάς τον με τον δείκτη οικονομικής ελευθερίας που καταρτίζεται κάθε χρόνο από το Ινστιτούτο Heritage, τα Διαγράμματα 3 και 4 παρουσιάζουν και αναδεικνύουν την σχέση μεταξύ ποιότητας θεσμών και οικονομικής ελευθερίας (Διάγραμμα 3) και την σχέση μεταξύ οικονομικής ελευθερίας και μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος (Διάγραμμα 4) για τις 33 χώρες υψηλού εισοδήματος του ΟΟΣΑ. Παρατηρείται ότι η βελτίωση των θεσμών συνδέεται θετικά με την οικονομική ελευθερία η οποία με την σειρά της σχετίζεται θετικά με το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα.

Ο δείκτης που καταρτίζει το ινστιτούτο Heritage βασίζεται σε 12 πυλώνες οικονομικής ελευθερίας που περιλαμβάνουν την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος (αποτελεσματικότητα κράτους δικαίου), την ακεραιότητα της λειτουργίας της κυβέρνησης (αποτελεσματικότητα κανονιστικού πλαισίου), το φορολογικό βάρος, τις κρατικές δαπάνες, καθώς και τον βαθμό ανοίγματος και την ευρωστία διαφόρων αγορών όπως, δημοσιονομική, επιχειρηματική, εργασίας, νομισματική, εμπορική, επενδυτική και χρηματοπιστωτική. Η βαθμολογία κυμαίνεται από το 0 έως το 100.

Διάγραμμα 4: Οικονομική Ελευθερία – μέσο κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα



Πηγή: WEF (2017), Ινστιτούτο Heritage (2017). Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

Βαθμός άνω του 80 χαρακτηρίζει μία οικονομία ελεύθερη, από 70 έως 79,9 ως επί το πλείστον ελεύθερη, από 60 έως 69,9 μετρίως ελεύθερη, από 50 έως 59,9 ως επί το πλείστον ανελεύθερη, ενώ βαθμός κάτω του 50 χαρακτηρίζει την οικονομία ανελεύθερη. Ο βαθμός που λαμβάνει η Ελλάδα (57,3) είναι ο χαμηλότερος από όλες

τις 33 χώρες υψηλού εισοδήματος του ΟΟΣΑ και χαρακτηρίζει την Ελλάδα ως επί το πλείστον ανελεύθερη οικονομία.

Το ζήτημα της ελευθερίας γενικά και της οικονομικής ελευθερίας συγκεκριμένα έχει άμεση σχέση με το αυτοδιοίκητο και άρα έχει ιδιαίτερη σημασία για την τοπική αυτοδιοίκηση. Οι βελτίωση των θεσμών και, συγκεκριμένα, αυτοί που αναγράφονται στον Πίνακα 1 θα πρέπει να γίνονται με γνώμονα την αύξηση της οικονομικής ελευθερίας των πολιτών και των τοπικών κοινωνιών, καθώς και την μείωση της αβεβαιότητας για το μέλλον. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να (α) μειωθεί το βάρος του κανονιστικού πλαισίου (γραφειοκρατία), (β) περιοριστεί η σπατάλη ή/και η εκτροπή των δημοσίων πόρων, (γ) αυξηθεί η αποδοτικότητα του συστήματος απονομής δικαιοσύνης με (δ) ταυτόχρονη αύξηση του βαθμού ανεξαρτησίας αυτής, (ε) αυξηθεί η διαφάνεια των κυβερνητικών πολιτικών, (στ) ενισχυθεί η προστασία των επενδύσεων και (ζ) ισχυροποιηθούν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας.

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει εκτεταμένα ασχοληθεί με το θέμα της οικονομικής ελευθερίας όχι μόνο από τον καιρό του Adam Smith, αλλά από αρχαιωτάτων χρόνων. Έλληνες και Κινέζοι φιλόσοφοι είχαν τοποθετηθεί επί του θεμελιώδους οικονομικοκοινωνικού αυτού θέματος και είχαν τονίσει την θετική επίδραση της ελευθερίας στις ενέργειες των πολιτών (Rothbard, 1995). Αφού γίνει μία γενική εισαγωγή στο θέμα, αμέσως μετά εξηγείται πώς η οικονομική ελευθερία όχι μόνο συνδέεται άρρηκτα με την τοπική αυτοδιοίκηση, αλλά στην ουσία είναι η τοπική αυτοδιοίκηση στην λειτουργική μορφή της.

Οικονομική ελευθερία σημαίνει ότι ο πολίτης είναι ελεύθερος να εκφράσει τις αξίες του και τις προτεραιότητές του και να ευθυγραμμίσει όσο γίνεται περισσότερο τις οικονομικές του αποφάσεις με βάση τις τιμές των αγαθών (προϊόντων και υπηρεσιών) όπως αυτές έχουν καθοριστεί από τον ελεύθερο μηχανισμό των τιμών. Στην περίπτωση των ιδιωτικών αγαθών αυτό μπορεί να επιτευχθεί στον βαθμό που λειτουργεί ο υγιής συναγωνισμός ή, όπως τον αποκαλεί ο γνωστός οικονομολόγος Milton Friedman (βραβείο Νόμπελ το 1976), ‘ανοικτό και ελεύθερο συναγωνισμό’ (*open and free competition*) (Friedman, 2002/1962, σελ. 133). Ο βαθμός λειτουργίας του ελεύθερου συναγωνισμού είναι άμεσα συνυφασμένος με την ποιότητα των θεσμών που συζητήθηκε παραπάνω.

Το πρόβλημα της ευθυγραμμίσεως των προτεραιοτήτων-επιθυμιών των πολιτών με την τιμή των παρεχομένων προϊόντων και υπηρεσιών εκδηλώνεται περισσότερο στην περίπτωση των δημοσίων αγαθών. Στην περίπτωση αυτή έχουμε την μονοπωλιακή ισχύ του κράτους να επιβάλλει φόρους για χρηματοδότηση των δημοσίων αγαθών. Στην οικονομική επιστήμη είναι γνωστά τα ζητήματα γύρω από την ύπαρξη μονοπωλίων και έτσι δεν χρειάζεται περεταίρω ανάλυση. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο όταν δεν υπάρχει η κατάλληλη πληροφόρηση καθώς και όταν το κράτος δεν αυτοδεσμεύεται μέσω του θεσμικού πλαισίου να μην αλλάζει κατά το δοκούν το φορολογικό σύστημα δημιουργώντας έτσι αβεβαιότητα σε κάθε επενδυτή που θέλει

να καταστρώσει ένα πλάνο σε βάθος χρόνου –λιγότερων ή περισσότερων– ετών, αναλόγως του είδους της επενδύσεώς του.

Ο Friedrich Hayek (βραβείο Νόμπελ το 1974) έχει εξηγήσει ότι η κεντρική κυβέρνηση εκ των πραγμάτων δεν δύναται να έχει όλη την απαιτούμενη πληροφόρηση ώστε να λάβει τις καλύτερες αποφάσεις σχετικά με το ύψος της παραγωγής των δημοσίων αγαθών, το ύψος της τιμής τους, αλλά και σχετικά με πλήθος άλλων θεμάτων που αφορούν τοπικές κοινωνίες ή ομάδες ανθρώπων, όπως επιχειρηματικές ιδέες, ευκαιρίες, εμπειρία, που αποτελούν τοπική γνώση και πληροφόρηση, αυτό που ο Hayek αποκαλεί *tacit knowledge* (Hayek, 1945).

Αρκετές σχολές οικονομικών έχουν ασχοληθεί έκτοτε με το θέμα της πληροφόρησης και την σχέση του με την τοπική αυτοδιοίκηση, με κυρίους εκφραστές την Νέα Οικονομική των Θεσμών (New Institutional Economics), την Θεωρία Δημοσίας Επιλογής (Public Choice Theory) και την Πολιτική Οικονομία γενικότερα. Κορυφαία, ίσως, όλων αυτών αποτελεί η οικονομολόγος Elinor Ostrom που το 2009 βραβεύτηκε με το Νόμπελ στην οικονομική επιστήμη για την συμβολή της στην μελέτη τη οικονομικής διακυβέρνησης γενικά και, ειδικότερα, των κοινών (δημοσίων) πλουτοπαραγωγικών πηγών (common pool resources –CPR).

Η έλλειψη της δυνατότητας συγκέντρωσης της πλήρους πληροφόρησης από έναν κεντρικό οργανισμό έχει οδηγήσει πολιτικούς επιστήμονες και οικονομολόγους να μελετήσουν την σημασία της τοπικής αυτοδιοίκησης ως ένα σύστημα αποκέντρωσης. Η Ostrom μελέτησε εκατοντάδες περιπτώσεις σχετικά με το πώς οι τοπικές κοινωνίες αυτό-οργανώνονται και επιλύουν τοπικά προβλήματα, μικρότερα ή μεγαλύτερα, που έχουν σχέση με δημόσια-κοινοτικά αγαθά (τα λεγόμενα commons). Κυρίως, η Ostrom μελέτησε περιπτώσεις διαχείρισεως τοπικών-κοινοτικών πλουτοπαραγωγικών πηγών όπως λειμώνες, δάση, λίμνες, θαλάσσιες περιοχές αλιείας. Η πολυετής εμπειρία της βρίσκεται συμπυκνωμένη στο βιβλίο *Governing the Commons* με υπότιτλο *The Evolution of Institutions for Collective Action* (η εξέλιξη, δηλαδή, των θεσμών που διέπουν την συλλογική δράση) εκδοθέν το 1990, το οποίο κυκλοφορεί και στα ελληνικά με τίτλο «*Η διαχείριση των κοινών πόρων*».

Η επί μακρόν μελέτη έδειξε ότι σε οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη, όταν οι τοπικές κοινωνίες δημιουργούν το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που ευνοεί την συλλογική δράση μπορούν να πετύχουν εντυπωσιακά αποτελέσματα πολύ καλύτερα από ότι εάν επενέβαινε η κεντρική κυβέρνηση. Χαρακτηριστικά, αναφέρονται επιτυχημένες περιπτώσεις διαχείρισεως ορεινών λειμάνων και δασών στην Ελβετία και την Ιαπωνία, συστημάτων άρδευσης σε Ισπανία και Φιλιπίνες, ή βιώσιμης διαχείρισης ψαροτόπων στην Τουρκία. Η Ostrom περιγράφει τους κανόνες-θεσμούς που οι ίδιες οι τοπικές κοινωνίες θέσπισαν προκειμένου να διαχειριστούν με βιώσιμο τρόπο τα κοινά τους αγαθά. Όπως χαρακτηριστικά καταλήγει η Ostrom «οι αξιωματούχοι της κεντρικής κυβέρνησης δεν θα μπορούσαν να επεξεργαστούν ένα τέτοιο σύνολο κανόνων χωρίς να έχουν ορίσει προσωπικό πλήρους απασχόλησης στην περιοχή και μάλιστα για μία παρατεταμένη περίοδο» (1990, σελ. 20).

Κανείς δεν γνωρίζει τα προβλήματα της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας καλύτερα από την ίδια. Κατά συνέπεια, ουδείς είναι ειδικότερος να τα επιλύσει καλύτερα από την ίδια την τοπική κοινωνία. Παρομοίως, κανείς δεν γνωρίζει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών καλύτερα από αυτές τις ίδιες. Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να δράσει με επιτυχία προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης και ο βαθμός επιτυχίας της εξαρτάται από το ανωτέρω συζητηθέν θεσμικό πλαίσιο, αλλά και από τον βαθμό ανεξαρτησίας της από την κεντρική κυβέρνηση.

Έρευνα και διεθνείς πρακτικές δείχνουν ότι η οικονομική αποκέντρωση (τοπική αυτοδιοίκηση) και οικονομική ανεξαρτησία των περιφερειών επιδρούν θετικά στην ανάπτυξη (Akai & Sakata, 2002). Ο Weingast (1995) υποστηρίζει ότι ένα σύστημα ομοσπονδιών (οικονομικά και πολιτικά ανεξάρτητες περιφέρειες-τοπικές αυτοδιοικήσεις) προάγει τον συναγωνισμό μεταξύ αυτών, αυξάνει την ποιότητα παροχής δημοσίων αγαθών στους πολίτες (σε σχέση με την παροχή αυτών από την κεντρική κυβέρνηση) και μειώνει έτσι την σπατάλη δημοσίου χρήματος. Εκτός από τα αμιγώς οικονομικά οφέλη, η οικονομική αποκέντρωση βελτιώνει το επίπεδο δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, η δημοκρατία καθίσταται πιο άμεση και έχει το σημαντικό οικονομικό αποτέλεσμα της καλύτερης ευθυγραμμίσεως των αναγκών των πολιτών με την προσφορά των δημοσίων αγαθών που σημαίνει πιο αποτελεσματική χρήση των δημοσίων πόρων (Weingast, 1995).

Μελέτες περιπτώσεων που έχουν γίνει από τους Akai & Sakata (2002) και Feld (2007) σε ΗΠΑ και Ελβετία έδειξαν ότι το ομόσπονδο σύστημα στις πρώτες και το σύστημα των καντονιών στην δεύτερη, συνδέονται με μειωμένη διαφθορά, αποδοτικότερη προσφορά δημοσίων αγαθών, τοπική και περιφερειακή προσέλκυση επενδύσεων και γενικά οικονομική ανάπτυξη. Παρενθετικά αναφέρεται ότι είναι γνωστή η συμβολή του Ιωάννου Καποδίστρια, πρώτου κυβερνήτη της Νεωτέρας Ελλάδος, στην οργάνωση του συστήματος των καντονιών στην Ελβετία. Αυτό που ίσως είναι λιγότερο γνωστό είναι ότι ο Καποδίστριας, ως μέλος της ρωσικής αντιπροσωπίας στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815, εξασφάλισε την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελβετίας. Το 2009, στην Λωζάννη, έγιναν τα αποκαλυπτήρια προτομής του Καποδίστρια επί τη ευκαιρία της επισκέψεως του τότε Ρώσου προέδρου Dmitry Medvedev στην Ελβετία (<http://en.sae.gr/?id=17540>).

Επιπλέον, ο Arıkan (2004) δείχνει ότι η οικονομική αποκέντρωση μειώνει τα κίνητρα για διαπλοκή συνεισφέροντας έτσι στην μείωση της διαφθοράς. Όταν οι τοπικές αυτοδιοικήσεις εξαρτώνται οικονομικά από την κεντρική κυβέρνηση αυτό συνεπάγεται και πολιτική-κομματική εξάρτηση με τα γνωστά αποτελέσματα που βλέπουμε εδώ και δεκαετίες στην Ελλάδα (αυξημένη διασπάθιση χρήματος και διαφθορά στους ΟΤΑ). Αντιθέτως, η οικονομική ανεξαρτησία των ΟΤΑ θα οδηγήσει σε πολιτική ανεξαρτησία με άμεσο αποτέλεσμα οι ΟΤΑ να είναι υπόλογοι όχι στα κόμματα αλλά στους ίδιους τους πολίτες τους, να εκδίδουν απολογισμούς, να ευθυγραμμίζουν την προσφορά τοπικών δημοσίων αγαθών με τις πραγματικές ανάγκες και προτιμήσεις των πολιτών τους, βελτιστοποιώντας έτσι την χρήση των χρημάτων των τοπικά φορολογουμένων πολιτών.

Η αύξηση του συναγωνισμού μεταξύ των ΟΤΑ, όπως αναφέρθη παραπάνω, θα οδηγήσει σε αύξηση κινήτρων για επενδύσεις, για δημιουργία δηλαδή πλούτου και θέσεων εργασίας στις περιφέρειες και κατά συνέπεια αύξηση των φορολογικών εσόδων με ταυτόχρονη μείωση των φορολογικών συντελεστών. Από αυτά τα έσοδα θα δύνανται να βελτιώνουν συνεχώς τα παρεχόμενα δημόσια αγαθά (δημοτικά ή περιφερειακά εκπαιδευτικά ιδρύματα, νοσοκομεία, υποδομές, υπηρεσίες και γενικά τα κάθε τι που βελτιώνει την ποιότητα ζωής στην τοπική κοινωνία και που με την σειρά του θα αποτελεί πόλο έλξης όχι μόνο για επενδυτές, αλλά και πολίτες που θα επιλέξουν την συγκεκριμένη τοπική κοινωνία ως τόπο διαμονής.

Το τελευταίο έχει τεράστια σημασία στην Ελλάδα της αστυφιλίας. Η χώρα μας έχει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά πληθυσμού που ζει στην πρωτεύουσα (35%) (για περισσότερες πληροφορίες βλ: <https://jakubmarian.com/european-countries-by-percentage-of-population-living-near-the-capital/>) μεταξύ των χωρών της Ευρώπης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελβετία έχει το μικρότερο ποσοστό 5%, δηλαδή μόνο το 5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας ζει στην πρωτεύουσα Βέρνη. Μία πρόσφατη έρευνα στην Αμερική έδειξε ότι οι παράγοντες που επιδρούν σημαντικά στην απόφαση μετεγκατάστασης ενός νοικοκυριού από μια πολιτεία σε άλλη είναι, μεταξύ άλλων, το φιλικότερο επενδυτικό κλίμα, η χαμηλότερη φορολογική επιβάρυνση σε φυσικά και νομικά πρόσωπα, η δημοσιονομική ευρωστία της πολιτείας, η μικρότερη γραφειοκρατική (ρυθμιστική και κανονιστική) επιβάρυνση καθώς και οι μεγαλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης σε μια δυναμική αγορά εργασίας (Perry, 2018).

Τέλος, κάτι πολύ σημαντικό για την τοπική αυτοδιοίκηση είναι η συνεργασία των αυτοδιοικητικών μονάδων μεταξύ τους όχι μόνο σε εγχώριο επίπεδο αλλά και διεθνές. Γνωρίζουμε ότι ο συναγωνισμός και η οικονομική ελευθερία προάγει το πνεύμα συνεργασίας. Τέτοιες δυνατότητες συνεργασιών μεταξύ των Περιφερειών και εν γένει των τοπικών αυτοδιοικήσεων προσφέρονται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω των εξειδικευμένων πολιτικών για τις Περιφέρειες και τους Δήμους, όπως π.χ. είναι η Θεσμική Πολιτική για τις Μεσογειακές Περιφέρειες, η Θεσμική Πολιτική για τις Παράκτιες Περιφέρειες ή η Θεσμική Πολιτική για τις Μακροπεριφέρειες της Ευρώπης (π.χ. Ιονίου – Αδριατικής), κ.ά.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Οι θεσμοί που περιγράφηκαν στην παρούσα εισήγηση είναι αυτοί που παίζουν πρωταρχικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας χώρας. Συγκεκριμένα, η μείωση της γραφειοκρατίας, η ανεξάρτητη, αποδοτική και αποτελεσματική δικαιοσύνη, η προστασία επενδύσεων μέσω ενός σταθερού και απλού φορολογικού συστήματος, η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και η αύξηση της διαφάνειας στην λήψη αποφάσεων.

Η καλή εφαρμογή των ανωτέρω οδηγεί σε αυξημένη οικονομική ελευθερία, βασική προϋπόθεση για οικονομική και κοινωνική ευημερία. Όχι μόνον αυτό, αλλά μέσω ενός ενάρετου κύκλου, η οικονομική ελευθερία ενισχύει τα ανωτέρω και εγκαθιδρύει ένα περιβάλλον σταθερότητας χωρίς αβεβαιότητα και, κατά συνέπεια, φιλικό για προσέλευση επενδύσεων και ανάπτυξη. Όπως έδειξε η έρευνα της Ostrom, η τοπική αυτοδιοίκηση, πέραν του τι κάνει η κεντρική κυβέρνηση, δύναται να επιλύει πολλά προβλήματα μόνη της. Οι περιφερειακές αυτοδιοικήσεις στην Ελλάδα οφείλουν λοιπόν να αναλάβουν δράση και πρωτοβουλίες, να καταστούν φιλικές προς τους επενδυτές (ημεδαπούς και αλλοδαπούς), αλλά και να μελετήσουν και να προσπαθήσουν να εφαρμόσουν επιτυχημένα παραδείγματα όχι μόνον άλλων χωρών αλλά ακόμα και της χώρας μας. Μερικά, ελάχιστα αλλά ενδεικτικά, παραδείγματα με γνώμονα την κοινωνική και αιεφόρο επιχειρηματικότητα παρουσιάζονται σε εργασία του γράφοντος που περιλαμβάνεται στον ίδιο συλλογικό τόμο.

Η οικονομική ελευθερία και ανεξαρτησία των περιφερειών είναι ένα ζητούμενο. Αληθής τοπική αυτοδιοίκηση υπάρχει μόνον όταν υπάρχει οικονομική ανεξαρτησία. Όπως συζητήθηκε ανωτέρω, η οικονομική ελευθερία και ανεξαρτησία θα προσδώσει αναπτυξιακή ώθηση στην περιφέρεια αφού θα την απαγκιστρώσει από τις αγκυλώσεις του παρελθόντος μειώνοντας την διαφθορά και την διαπλοκή με το κεντρικό κράτος, περιορίζοντας έτσι την σπατάλη πολύτιμων πόρων που θα μπορούσαν πλέον να οδηγηθούν σε επενδύσεις και αναπτυξιακά έργα. Ο συναγωνισμός μεταξύ των περιφερειών θα αναδείξει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα εκάστης και θα τις καταστήσει πόλο έλξης για επενδυτές και κατοίκους που θα θέλουν να φύγουν από την υδροκέφαλη πρωτεύουσα για να επιστρέψουν στον τόπο καταγωγής τους για ποιοτικότερη ζωή.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Acemoglu, D. and Robinson, J.A. (2012). *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Publishing Group. New York.
- Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J.A. (2002). Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Distribution of Income. *Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 1231-94.
- Akai, N. and Sakata M. (2002). Fiscal decentralization contributes to economic growth: Evidence from state-level cross section data for the United States. *Journal of Urban Economics*, 52, 93-108.
- Arikan, G. (2004). Fiscal decentralization: A remedy for corruption? *International Tax and Public Finance*, 11, 175-195.
- Boettke, P.J. (2010). What happened to 'Efficient Markets'. *The Independent Review*, 14(3), 363-375.
- De Soto, H. (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. New York: Basic Books.

- Easterly, W. and Levine, R. (1997). Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions. *Quarterly Journal of Economics*, CXII, 1203-50.
- Feld, L. (2007). *Regulatory Competition and Federalism in Switzerland: Diffusion by Horizontal and Vertical Interaction*. In P. Bernholz, R. Vaubel (eds.) *Political Competition and Economic Regulation*. Routledge. London, 200-240.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. University of Chicago press. Chicago. [2002].
- Hayek, F. A. (1945). The use of knowledge in society. *The American economic review*, 35(4), 519-530.
- Hayek, F.A. von (1944). *The road to serfdom*. They University of Chicago Press. Chicago. [1994].
- Hazlitt, H. (1946). *Economics in one lesson*. Ludwig von Mises Institute. Auburn. [2007].
- Mises, L. von (1949). *Human action*. Ludwig von Mises Institute. Auburn. [1998].
- North, D.C. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton University Press. Princeton, NJ.
- North, D.C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- North, D.C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press. New York.
- Organisation for Economic Co-operation and Development –OECD, (2017) *Unemployment rate*. Προσβάσιμο στο διαδίκτυο <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. Yale University Press. New Haven, CT.
- Ostrom, E., (1990). *Governing the Commons*. Cambridge University Press. New York.
- Perry, M., (2018). Americans are voting with their feet for economic freedom. *Foundation for Economic Education (FEE)*. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <https://fee.org/articles/americans-are-voting-with-their-feet-for-economic-freedom/>
- Rodrik, D., Subramanian, A., and Trebbi, F. (2002). Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. Mimeo, Harvard University, October.
- Rothbard, M.N. (1962). *Man, Economy, and State*. Ludwig von Mises Institute. Auburn. [2009].
- Rothbard, M. (1995). *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought* Volume I: *Economic Thought before Adam Smith*. Ludwig von Mises Institute. Auburn. [2010].
- Sala-i-Martin, X. and Subramanian, A. (2003). Addressing the Natural Resources Curse: An Illustration from Nigeria. *NBER Working Paper* No. 9804, June. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

- Weingast, B.R. (1995). The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development, *Journal of Law, Economics and Organization* 11, 1 – 31.
- Williamson, O.E. (2000). The New Institutional Economics: taking stock, looking ahead,” *Journal of Economic Literature*, 38, 595-613.
- Williamson, O.E. (1985). *Economic institutions of Capitalism*. New York, Free Press.
- World Bank –WB (2017). *Doing Business 2018: Reforming to Create Jobs*. Προσβάσιμο στο διαδίκτυο <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>
- World Economic Forum –WEF (2013). *Global Competitiveness Report 2013-2014*. Προσβάσιμο στο διαδίκτυο http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
- World Economic Forum –WEF (2017). *Global Competitiveness Report 2017-2018*. Προσβάσιμο στο διαδίκτυο <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
- Ηνωμένα Έθνη, Brundtland Commission (1987). *Report of the World Commission on environment and Development*. United Nations.
- Χύμης, Α. (2012). Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ) ως εργαλείο ανάπτυξης καινοτόμου επιχειρηματικότητας: η περίπτωση της πράσινης επιχειρηματικότητας. Κεφάλαιο στον συλλογικό τόμο *Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία – Από τη Θεωρία στην Πράξη*, επιμέλεια Ν. Μαραβέγια, εκδ. Θεμέλιο, κεφ. 7, 143-163.
- Χύμης, Α. (2017). Εξελίξεις στην ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας. *Οικονομικές Εξελίξεις*, 32, σελ. 51-53, ΚΕΠΕ.